

ȚIPARI-JOCUL DOMNULUI, O PRIMĂ DESCOPERIRE A UNEI POSIBILE FORTIFICAȚII APARTINÂND GRUPULUI CULTURAL BALTA SĂRATĂ

Leonard Dorogostaisky, Octavian-Cristian Rogozea***

Cuvinte cheie: epoca bronzului mijlocie și târzie, fortificație, grupul cultural Balta Sărată

Keywords: Middle Bronze Age-Late bronze Age, Fortification, Cultural Group Balta Sărată, Satellite image analyses

Introducere

În cadrul cercetărilor întreprinse de UVT și Arheovest în perioada 2019–2020¹ a fost avută în vedere o zonă din nord-estul județului Timiș mărginită de cursul la nord al Glaviței între localitățile Gruni și Nevrincea iar la sud de văile Binișului și Lighișului între localitățile Coșteiu și Valea Lungă Română, o zonă (Fig. 1) deluroasă făcând parte din dealurile Lugojului și care desparte pe o lungime de circa 7 km Văile Timișului și Begăi chiar înainte de intrarea acestora în Câmpia Timișului.

Această zonă se caracterizează printr-o orientare generală sud-vest, nord-est, la nord fiind mărginită de valea largă și mlăștinoasă a Begăi și al afluentului său Glavița. Pe această porțiune văile celor câțiva mici afluenți sunt scurte și abrupte spre deosebire de sectorul sudic în care văile afluenților Binișului și Lighișului intră adânc cu pante mai mici în zona platoului.

Datorită acestei poziții geografice ce domină cele două largi văi ale Begăi și Timișului cu circa 45–60 m, având o excelentă vizibilitate asupra acestora ne-am pus legitima întrebare dacă nu cumva de-a lungul timpului nu a fost utilizată militar prin construirea unor fortificații care să controleze cele două importante căi de acces spre Câmpia Timișului și centrul Banatului dinspre Transilvania respectiv dinspre Oltenia prin Culoarul Timiș-Cerna.

* Arheovest O.N.G., str. Leonard, nr. 2, ap. 2, Timișoara, e-mail: ldoro1959@gmail.com

** Universitatea de Vest Timișoara, b-dul Vasile Pârvan 4, e-mail: rogozeaoctavian@yahoo.com

¹ Cu prilejul acestor cercetări a mai fost identificată și o movilă din pământ la cca. 650 m est de fortificație. Movila aflată în punctul cu coordonatele GPS: 45°46'43.54"N 21°53'47.38"E, este destul de aplatizată și păstrează pe suprafață, în centru, numeroase fragmente de beton și cărămidă.

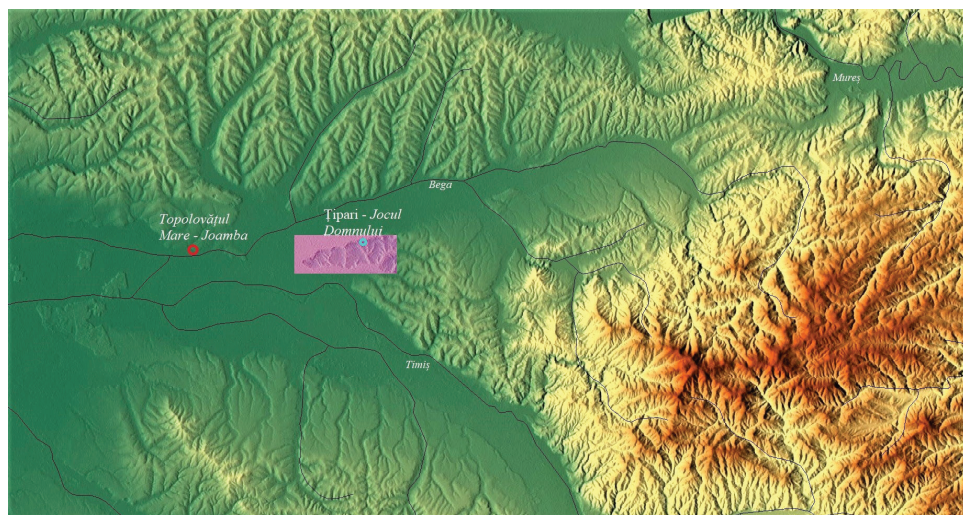

Fig. 1. Harta regiunii studiate (<https://maps-for-free.com/> prelucrată). /
Map of the studied region (<https://maps-for-free.com/> processed).

O astfel de poziție geografică poate să fie dublată și de o poziționare funcțională nu numai militară ci și economică și culturală la fel de importante.

Tipul predominant al solurilor din zona supusă studiului este cel al Luvosolurilor alcătuite în general din luturi și argile gonflante. În majoritatea cazurilor, apa freatică este situată la adâncimi ce depășesc 10 m. Ele se pretează în prezent pășunatului și livezilor.

Argilele expandabile din structura acestor dealuri favorizează fenomenul alunecărilor de teren chiar în cazul unor pante $< 10\%$ acest fenomen manifestându-se pe mai mult de un sfert din suprafața acestora. Alunecările de teren cu siguranță nu favorizează construcția unor fortificații.

Analiza hărților, imaginilor satelitare, ortofotograme, aerofotografii

În prima etapă a cercetării am trecut la analiza hărților regiunii, încercând să găsim marcaje care să desemneze posibile fortificații, toponime care să sugereze prezența unor fortificații sau așezări.

Din păcate nu am găsit astfel de elemente care să ne ajute la identificarea în teren a unor fortificații sau așezări.

Totodată ne-a interesat traseul vechilor drumuri și arealul ocupat de păduri și mlaștini în trecut de un real folos fiind hărțile din Fig. 2.

După cum putem observa de pe harta primei ridicări topografice militare a Banatului zona era larg împădurită atât în luncă cât și pe dealuri cu excepția localității Boerul (Părul).

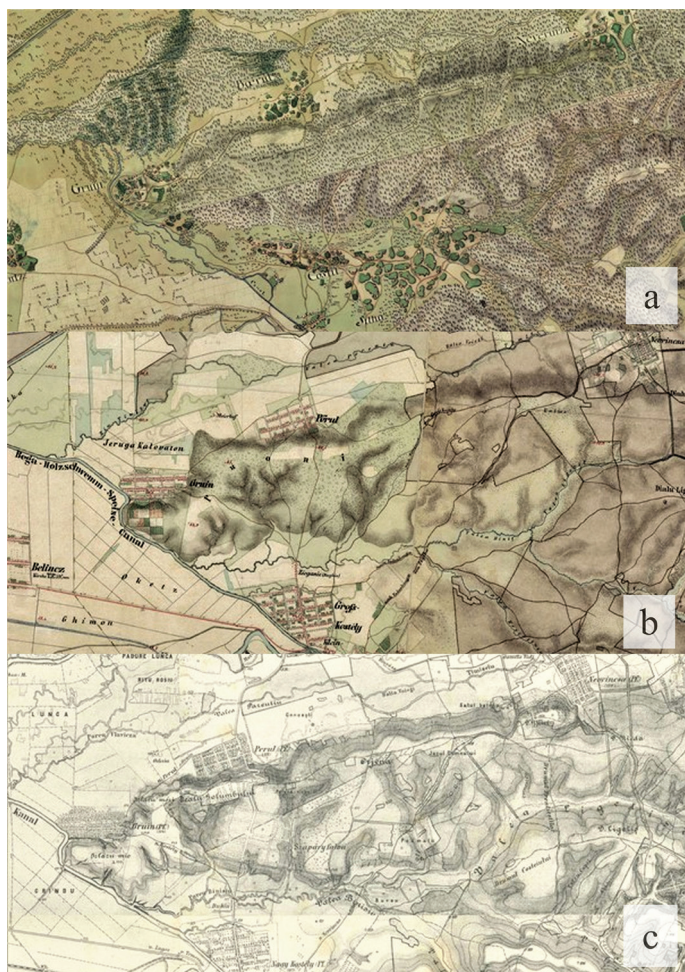

Fig. 2. Detalii ale regiunii de pe primele trei ridicări topografice militare ale Banatului: a. 1769–1772, b. 1819–1869, c. 1869–1887. / Map of the first military topographic survey of Banat. <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-banat>; <https://maps.arcanum.com/en/map/secondsurvey-hungary>; <https://maps.arcanum.com/en/map/thirdsurvey25000>

În ceea ce privește drumurile e de notat cel care pornește de la Gruni și urcă apoi pe plai și urmează marginea nordică și abruptă a platoului până la Nevrincea și locul în care acesta se intersectează cu drumurile de la Coșteiu și se îndreaptă spre nord coborând în valea Begăi. Este probabil ca acest traseu al drumului să fi fost folosit încă din preistorie întrucât nu e afectat de inundațiile din lunca majoră a Begăi și Glaviței și nici de alunecările de teren sau de aluviunile aduse de torenți de pe versanți.

După cum se observă în Fig. 2a, satele încă nu erau sistematizate și Coșteiul era situat în zona străbătută astăzi de autostrada A6. Apoi satele au fost sistematizate (Fig. 2 b-c), pădurile tăiate așa cum reiese din următoarele hărți.

În continuare am analizat pe rând imaginile satelitare, ortofotogramele și fotografice aeriene ale zonei investigate și atenția ne-a fost atrasă de o structură din Fig. 3 ($45^{\circ}46'40''N$, $21^{\circ}53'7''E$) în formă de arc de cerc aflată în apropierea toponimului de pe harta din Figura 2 c, *Jocul Domnului*, o posibilă fortificație de circa 9 ha înconjurată de un șanț de circa 12 m lățime.

Ea se întinde la marginea platoului ce domină valea Begăi cu circa 45 m altitudine relativă, cu o pantă abruptă, între (10 și 18%) ce pornește de la cursul Glaviței către aceasta și una mult mai lină (2%) spre sud în platou, între obârșiiile a doi mici afluenți ai Binișului care izvorăsc din zone mlăștinoase cu vegetație hidrofilă una clar vizibilă la vest de fortificație marcată în Figura 3 cu Izvor, o posibilă sursă de apă pentru această comunitate.

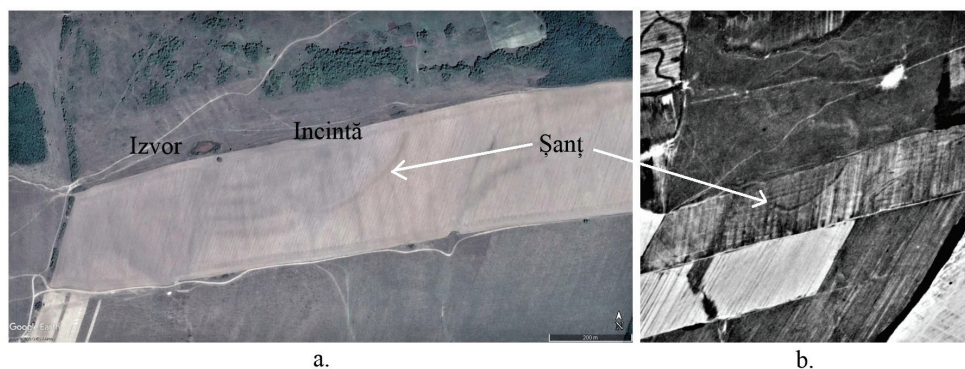

Fig. 3. Imagini: a – satelitară², b – fotografie aeriană³. /
Images: a – satellite, b – aerial photography.

Cercetări de teren

În urma perieghazelor efectuate de autori⁴, a fost descoperit un bogat material arheologic în terenul exploatat agricol, arăturile scoțând la iveală numeroase fragmente ceramice, fragmente de rășnițe în interiorul incintei. În zona destinată pășunatului din nordul incintei, urmele materiale sunt mai puțin vizibile.

În ceea ce privește fortificația urmele ei sunt în mare măsură greu vizibile și fără ajutorul imaginilor satelitare în teren e imposibil să realizezi forma acesteia.

Figura 4 prezintă o imagine a fortificației privită dinspre vest.

² Google Earth, 9/8/2013 (accesat 1.09.2020).

³ <http://earthexplorer.usgs.gov/> (accesat 1.09.2017). Entity ID: USGS DS1111-1036AF021_c

⁴ Mulțumim Profesorului Petru Urdea pentru participare și consiliere.

Una din trăsăturile marcante ale acestui sit este vizibilitatea asupra vârfurilor muntoase ce înconjoară nordul Banatului, începând din nord vest cu Munții Zarandului cu Vârfurile Highiş şi Drocea, cu Munții Bihorului cu Vârful Bihor, Muntele Găina, apoi Vârful Vulcan, în Munții Metaliferi, Măgura Băița, apoi Poiana Ruscăi cu Vârful Padeşul, Munții Țarcu cu Vârful Pietrii, Șaua Iepii, Vârfurile Țarcu și Căleanu, apoi în depărtare Munții Cernei și mai aproape în Munții Semenicului platoul, apoi vârfuri din Munții Aninei, Munții Fârliugului și Dealurile Silagiului. O panoramă excepțională și un punct de orientare remarcabil.

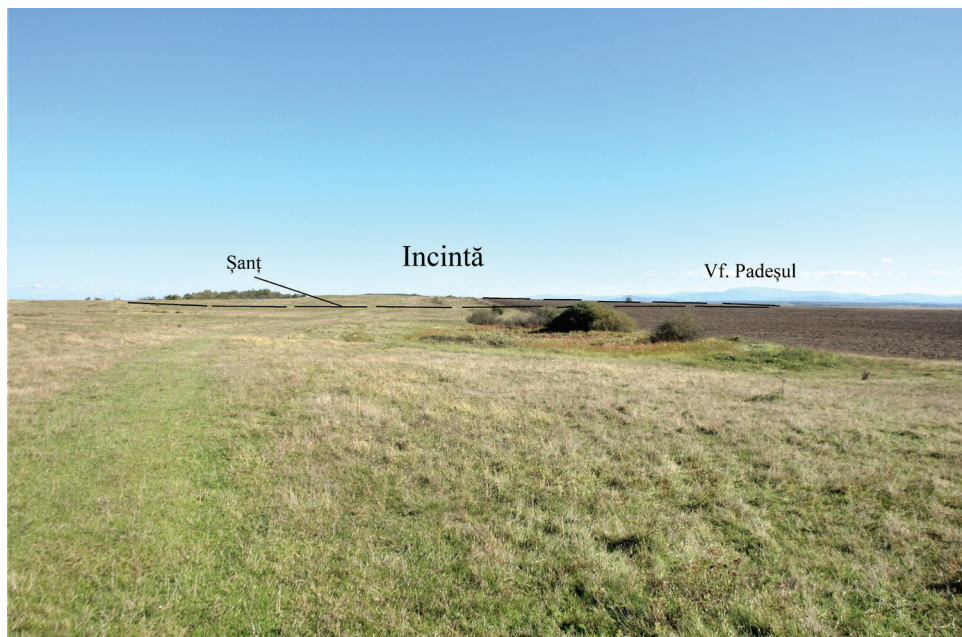

Figura 4. Fortificația de la Țipari–Jocul Domnului vedere dinspre Vest de lângă punctul Izvor. / Țipari Fortification-Jocul Domnului seen from the West near the Izvor point.

Materialul ceramic

Fragmentele ceramice descoperite pe suprafață sunt puțin numeroase și majoritatea atipice. Ceramica grosieră este caracterizată de netezirea suprafețelor. Degresarea pastei s-a făcut, de cele mai multe ori cu nisip cu bobul mare, dar sunt întâlnite (rar) și fragmente degresate cu cioburi pisate. Arderea este bună în general. Fragmentele degresate cu nisip au suprafețele abrazive în timp ce fragmentele degresate cu cioburi pisate au suprafețele prăfoase. Fragmentele grosiere decorate sunt puține și decorurile incomplete. Sunt întâlnite: inci-ziile (Pl. II/2–3), mici împunsături (Pl. II/1), incizii scurte pe buză (Pl. II/4),

alveole pe buză (Pl. II/5), butoni ovali dispuși orizontal (Pl. III/5) sau brăuri alveolare (Pl. III/6). Pentru ceramica fină (Pl. III/1–4) sunt specifice lustruirea suprafețelor și degresarea cu nisip fin. Arderea este realizată într-o atmosferă reductantă și este bună. Decorurile întâlnite sunt inciziile oblice sau curbe pe carena vasului sau caneluri late care dau aspect torsadat.

Situl de la Țipari vine să completeze imaginea locurilor atribuite purtătorilor grupului cultural Balta Sărată din județul Timiș. Astfel de locuri sunt cunoscute la: Brănești-1⁵, Bătești-Sit 2 *Autostrada Lugoj Deva*⁶, Coșteiu-1/*Islaz*⁷, Coșteiu-3/*sit 7 BRUA*⁸, Cliciova-3⁹, Dumbrava-2 și 3¹⁰, Ictar-Budinț-2¹¹, Jabăr¹², Jupani-2¹³, Margina-sit 4/ *Dealul Trâmbiței/ Autostrada Lugoj Deva*¹⁴, Lugoj-1/ *Honywell*¹⁵, Nemeșești-sit 5 *Autostrada Lugoj Deva*¹⁶, Răchita-1 și 2¹⁷, Româneș-Peștera cu Apă¹⁸, Păru-2¹⁹, Silagiu-*Dealul Pârpora*²⁰, Susani-*Deluț*²¹, Surducu Mic-1/ *Surducu Mic NV*²², Surducu Mic-2/ *Șes*, Susani-5²³, Târgoviște-2²⁴, *Visag*²⁵, Victor Vlad Delamarina-*La Biserică*²⁶.

Analiza hărții cu distribuția siturilor atribuite grupului Balta Sărată din județul Timiș (Pl. I/1–2) relevă interesanta ipoteză conform căreia Valea Begăi a funcționat ca un culoar de acces pentru grupul cultural Balta Sărată, alături de Valea Bistrei²⁷.

În lipsa unor cercetări sistematice enunțarea unor concluzii mai pertinente legate de acest sit este imposibilă. Cercetarea de suprafață desfășurată până în

⁵ Informație amabilă Victor Bunoiu.

⁶ Virag 2014, 60.

⁷ Pinca, Rogoza 2004–2005, 619–632; Pinca, Rogoza 2008, 17–36.

⁸ Timoc, Bogdan 2019.

⁹ Informație amabilă Alexandru Flutur.

¹⁰ Rogoza *et alii* 2018, 269–271, 296.

¹¹ Petrescu 1986, 211–217; Rogoza 1998, 114; Tincu 2010, 71.

¹² Rogoza 1998, 186.

¹³ Informație amabilă de la Alexandru Flutur.

¹⁴ Bejenariu *et alii* 2015, 172–173.

¹⁵ Rogoza 1998, 185; Rogoza, Pinca 2002–2003, 73–80.

¹⁶ Gindele 2014, 50.

¹⁷ Rogoza *et alii* 2018, 280–282, 296.

¹⁸ Rogoza 1994, 155–156; Rogoza 1998, 185; Tincu 2010, 71.

¹⁹ Fluturu, Ciubotaru 2011, 8.

²⁰ Rogoza 1998, 185; Rogoza, Sfetcu 2000, 253–260.

²¹ Rogoza 1998, 184; Tincu 2010, 71.

²² Informație amabilă de la Andrei Stăvilă.

²³ Fluturu, Ciubotaru 2011.

²⁴ Măruia 2011, 1717–1721.

²⁵ Rogoza 1998, 184.

²⁶ Rogoza 1998, 185.

²⁷ Kalmar, Tatu 1986–1987, 42–44; Tatu *et alii* 1988–1991, 103.

prezent nu are cum să lămurească aspecte importante legate de acest sit. Acesta pot doar să semnaleze un nou punct arheologic și să încerce o largă atribuire cronologică și culturală.

BIBLIOGRAFIE

Bejenariu *et alii* 2015,

I. Bejenariu, D. A. Băcueț, H. Pop, D. A. Deac, D. V. Sana, V. Ș. Georgescu, A. Heroiu, *Autostrada Lugoj-Deva, lot 2, Km. 46+550–46+900, sat Margina, com. Margina jud. Timiș Punct "Dealul Trâmbiței"*, în CCA, Pitești, 2015, 172–173.

Fluturu, Ciubotaru 2011,

Al. Flutur, D. L. Ciubotaru, *Raport de cercetare arheologica de teren. Autostrada Lugoj-Deva, Lot 1 (km 0+000–km 27+400) și Balinț-Lugoj (km 0+000–KM 11+426)*, înregistrat la Muzeul Banatului din Timișoara cu nr. 1595/27.07.2014, Timișoara 2011.

Gindele 2014,

R. Gindele, *Raport de cercetare arheologica preventivă Autostrada Lugoj-Deva, lot 2, Sit 5 km 48+550–48+850, Raport de cercetare arheologică preventivă*, Satu Mare, 2014, nr. înregistrare Muzeul Județean Satu Mare 2477/19.08.2014.

Gumă 1997,

M. Gumă, *Epoca bronzului în Banat. Orizonturi cronologice și manifestări culturale*, BHAB 5, Timișoara, 1997.

Kalmar, Tatu 1986–1987,

Z. Kalmar, H. Tatu, *Contribuții la cunoașterea unui grup cultural din epoca bronzului din Banat, răspândit și în sud-vestul Transilvaniei (I)*, în *Sargetia*, XX, 1986–1987, 35–43.

Lazarovici 2020,

Lazarovici Gheorghe, *Balta Sărat, din preistoria Caransebeșului*, Arad, 2020.

Măruia 2011,

L. Măruia, *Cercetări arheologice interdisciplinare vizând reconstituirea geografiei istorice a dealurilor Lipovei*, Timișoara, 2011.

Petrescu 1986,

S. M. Petrescu, *Descoperirile de epoca bronzului de la Ictar Budinț (com. Topolovățul Mare, jud. Timiș)*, în *Tibiscum*, VI, 1986, 211–217.

Pinca, Rogozea 2004–2005,

R. Pinca, P. Rogozea, *O nouă așezare din epoca bronzului aparținând grupului cultural*

Balta-Sărată descoperită la Coșteiu (jud. Timiș). I., în *AnB* (S.N.), XII-XIII, 2004–2005, 619–632.

Pinca, Rogoza 2008,

R. Pinca, P. Rogoza, *O nouă așezare din epoca bronzului aparținând grupului cultural Balta Sărată descoperită la Coșteiu (jud. Timiș) II*, în *Banatica*, 18, 2008, 17–36.

Rogoza 1994,

P. Rogoza, *New Archaeological Finds in the Cave from Românești*, în *The Early Hallstatt Period in South-Eastern Europe, Proceedings of the International Symposium from Alba Iulia, 10–12 June, 1993*, H. Ciugudean, N. Boroffka, eds., Alba Iulia, 1994, 155–166.

Rogoza 1998,

P. Rogoza, *Repertoriul localităților cu descoperiri aparținând grupului cultural Balta Sărată*, în *AnB* (S.N.), VI, 1998, 183–196.

Rogoza, Pinca 2002–2003,

P. Rogoza, R. Pinca, *O așezare din epoca bronzului de la Lugoș*, în *AnB* (S.N.), X-XI, 1, 2002–2003, 73–80.

Rogoza, Sfetcu 2000,

P. Rogoza, O. Sfetcu, *Descoperiri arheologice din epoca bronzului la Silagiu (or. Buziaș, jud. Timiș)*, în *AnB* (S.N.), VII-VIII, 1999–2000, 253–260.

Rogoza et alii 2018,

O. C. Rogoza, P. Rogoza, F. Mărcuți, *Contribuții la repertoriul așezărilor atribuite epocii bronzului din vestul României (II)*, în *Arheovest, In Memoriam Marian Gumă*, VI, 1, Szeged, 2018, 263–312.

Rusu 2007,

R. Rusu, *Organizarea spațiului geografic în Banat*, Timișoara, 2007.

Tatu et alii 1988–1991,

H. Tatu, O. Popa, Z. Kalmar Maxim, *Contribuții la repertoriul arheologic al Țării Hațegului*, în *Sargetia*, XXI-XXIV, 1988–1991, 93–120.

Timoc, Bogdan 2019,

C. Timoc, D. G. Bogdan, *Raport de cercetare arheologică preventivă pentru Dezvoltarea pe teritoriul României a sistemului național de transport de gaze naturale pe coridorul Bulgaria România-Ungaria-Austria (BRUA)-Faza 1, Tronsonul Hațeg-Recaș, jud. Timiș, situl 7 (T94 -KM 44+350–447+810), mss Timișoara, 2019.*

Tincu 2010,

S. Tincu, *Grupul cultural Balta Sărată în Țara Hațegului*, în *Terra Sebus*, II, 2010, 71–81.

Virag 2014,

C. Virag, *Autostrada Ligoj-Deva, lot 2, sit 2, km 39+600—39+850 (Bătești, oraș Făget, județul Timiș)*. Raport de cercetare arheologică preventivă, Zalău 2014, Satu Mare, 2014.

Zisu 2014,

I. Zisu, *Studiu pedogeografic al Dealurilor Lugojului cu privire specială asupra calității terenurilor agricole*, rezumatul Tezei de doctorat, Universitatea de Vest, Timișoara, 2014, https://geografie.uvt.ro/wp-content/uploads/2019/01/Rezumat-teza-doctorat_Zisu.pdf.

ȚIPARI–JOCUL DOMNULUI, A FIRST DISCOVERY OF A POSSIBLE FORTIFICATION BELONGING TO THE BALTA SĂRATĂ CULTURAL GROUP

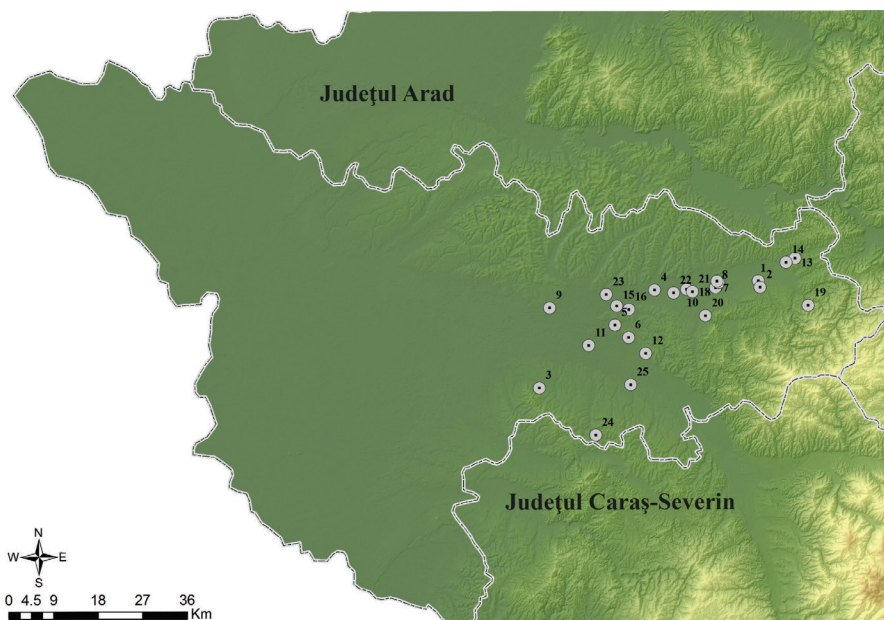
Abstract

During the archeological field research undertaken by the West University of Timișoara and Arheovest N.G.O. in 2019–2020 an area was covered from the northeast of Timiș County in the vicinity of Țipari locality (Szapáryfalva), Coșteiu commune, Timiș county, Romania.

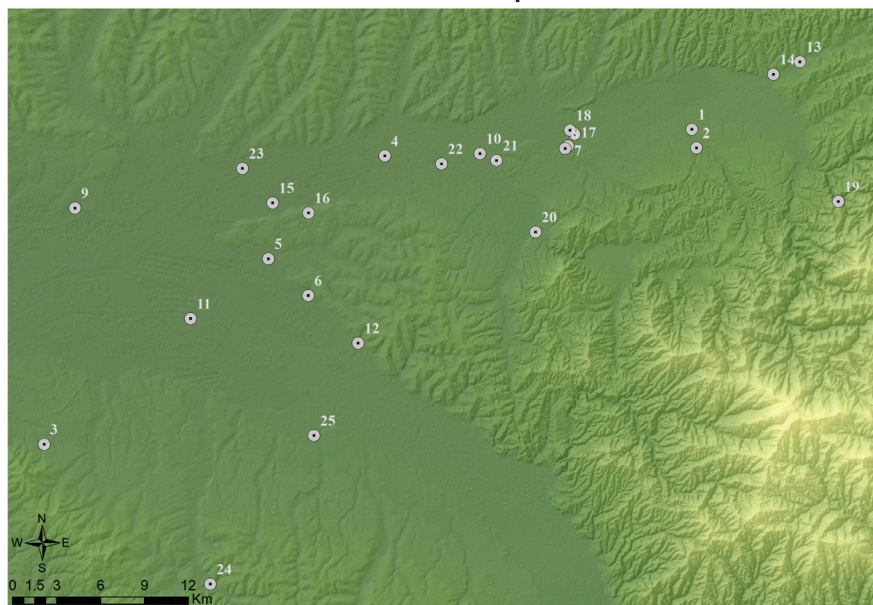
The area drew attention through the favorable position for the construction of fortifications to simultaneously control the valleys of the Timiș and Bega rivers that connect the center of Banat region through the Timiș – Cerna corridor to the Danube and the Balkans and through the Făget area to Transylvania.

The analysis of satellite images led to the identification of a possible fortification of about 9 ha surrounded by a ditch of around 12 m wide, a fact confirmed by field research through the discovery of rich archaeological material inside its perimeter, consisting of numerous fragments of pottery and lithic material that indicates the presence of an important settlement from the Middle – Late Bronze Age, based on the analysis of pottery that was included in the *Balta Sărată* Cultural Group.

Localitatea	Da-tare	Microtoponim	Cod RAN	Indica-tiv	Nord	Est	Alt. (m)
Brănești	-	-	156856.01	1	45°49'34.54"	22°13'27.02"	201
Bătești	-	Sit 2 Autostrada Lugoj Deva	156829.01	-	45°50'15.27"	22°13'10.35"	174
Cliciova	-	-	-	3	45°48'52.08"	21°57'1.32"	119
Coșteiu	II-III	Islaz	156482.02	1	45°44'54.15"	21°51'5.60"	117
Coșteiu	-	sit 7 BRUA	156482.04	3	45°43'36.26"	21°53'16.49"	117
Dumbrava	-	-	-	2	45°49'28.71"	22° 6'40.18"	144
Dumbrava	-	-	-	3	45°49'22.86"	22° 6'30.87"	144
Ictar-Budinț	II	-	158993.01	2	45°46'29.32"	21°40'48.24"	109
Lugoj	II	1/Honeywell	155369.03	1	45°41'55.57"	21°55'59.83"	129
Jabăr	II	-	-	-	-	-	-
Jupani	-	-	-	2	45°49'4.97"	22° 2'2.15"	128
Margina	-	sit 4/Dealul Trâm-biței/Autostrada Lugoj Deva	157594.04	-	45°52'22.83"	22°17'22.36"	192
Nemeșești	-	sit 5 Autostrada Lugoj Deva	157656.02	-	45°52'52.62"	22°18'44.89"	195
Păru	-	Păru – km 1+700–2+200 Autostrada Lugoj-Deva, Lot 1, Bretea de legătură	156507.01	2	45°46'58.28"	21°51'12.46"	112
Țipari	-	Păru 3/Jocul Dom-nului	.-	-	45°46'38.99"	21°53'7.01"	157
Răchita	-	-	-	1	45°49'55.05"	22° 6'59.28"	139
Răchita	-	-	-	2	45°50'4.06"	22° 6'44.04"	138
Românești	IV	Peștera cu Apă	158957.03	2/LMI	45°47'47.00"	22°21'1.00"	406
Surducu Mic	-	Surducu Mic NV	159115.04	1	45°46'16.00"	22° 5'7.00"	161
Silagiu	II	Dealul Pârpora	155412.02	-	45°37'44.53"	21°39'41.83"	161
Susani	-	-	-	5	45°48'51.17"	22° 2'55.83"	146
Susani	III	Deluț	-	10	45°48'37.31"	22° 0'3.13"	124
Târgoviște	-	-	155582.02	1	45°48'27.00"	21°49'22.00"	201
Victor Vlad Delamarina	II	La Biserică	-	-	-	-	-
Visag	-	-	-	-	-	-	-

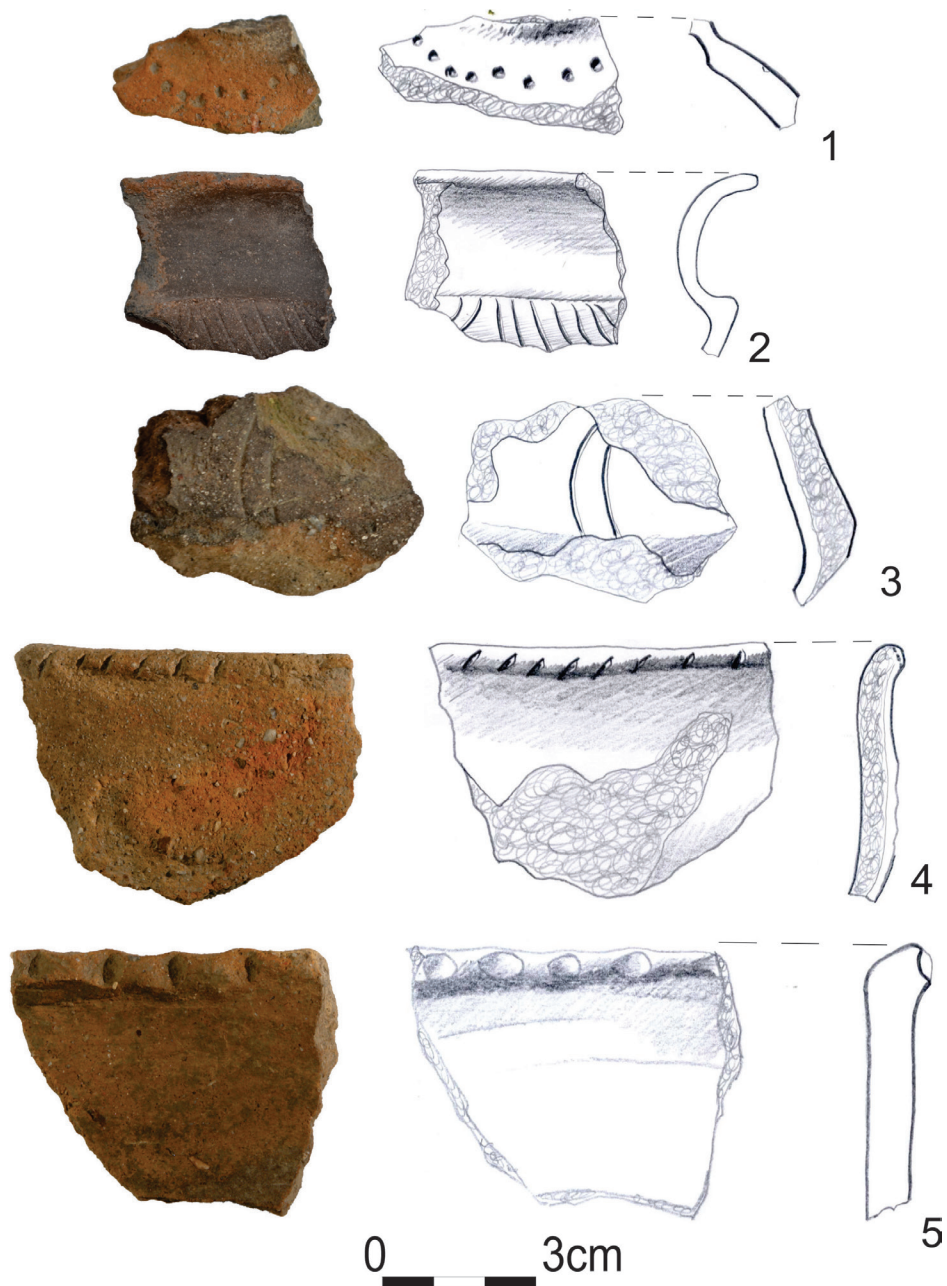

1

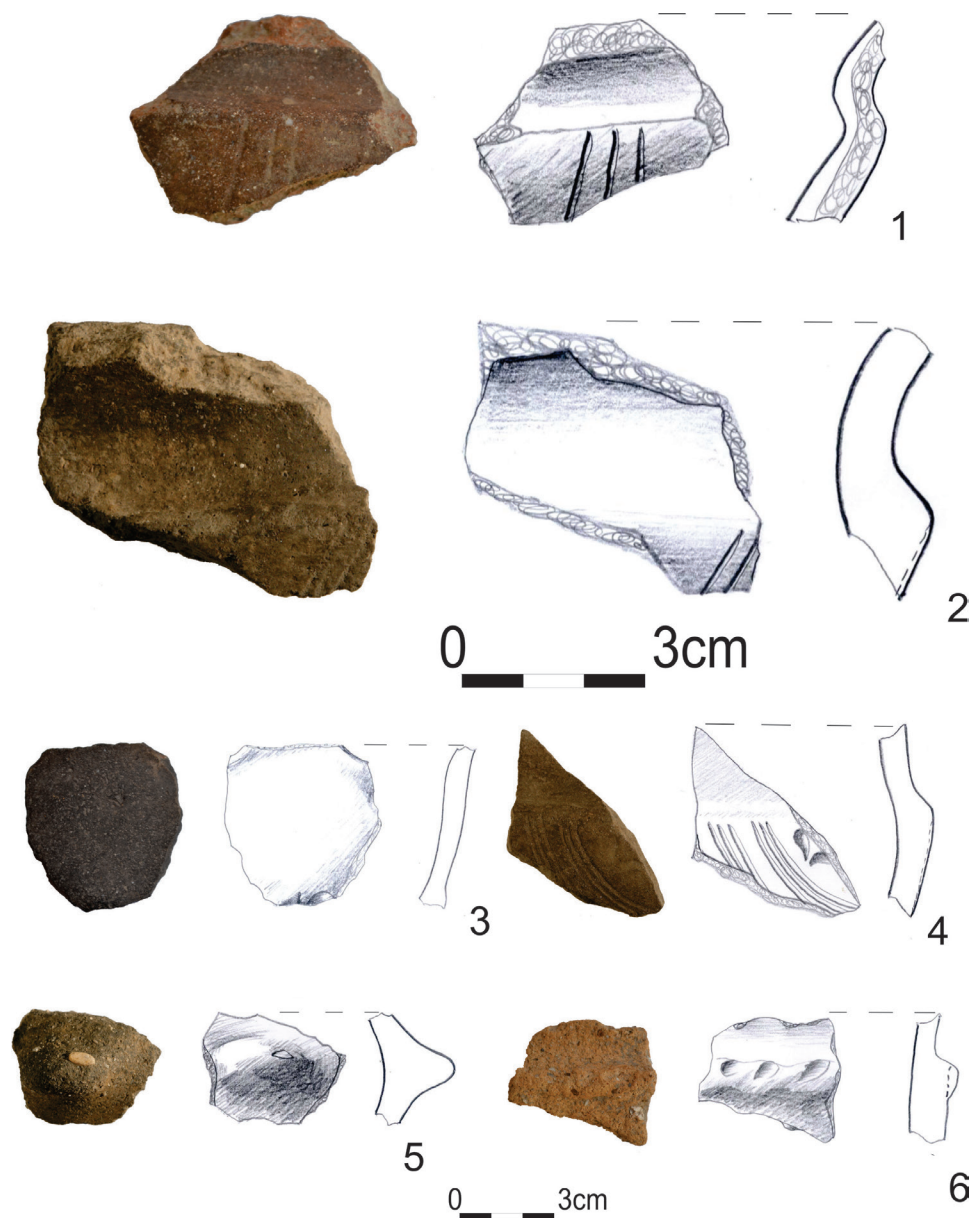

2

Pl. I/1-2. Așezările atribuite grupului Balta Sărată din județul Timiș. / The settlements attributed to the Balta Sărată group from Timiș County.

Pl. II. Fragmente de ceramică de la Țipari-Jocul Domnului. /
Ceramic fragments from Țipari-Jocul Domnului.

Pl. III. Fragmente de ceramică de la Țipari-Jocul Domnului.
/ Ceramic fragments from Țipari-Jocul Domnului.